

U POTRAZI ZA MOGUTOM ILI O MOGUĆIM TRANSFORMACIJAMA JEDNOG TRADICIJSKOG VJEROVANJA

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 8. 3. 2022.
Prihvaćeno: 11. 4. 2022.
DOI: 10.15176/vol59no105
UDK 398.3(497.521.6)

LUKA ŠEŠO

Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb

U radu autor istražuje tradicijsko vjerovanje u nadnaravno biće mogut koje se javlja na području Turopolja. Budući da o tom vjerovanju postoji samo jedan rad koji je 1953. godine objavio Drago Chloupek, autor je proveo nova terenska istraživanja u Turopolju u jesen 2021. godine. Tijekom istraživanja nije pronašao jasna vjerovanja o mogutima koji mogu letjeti, boriti se s drugim mogutima u oblacima ili u šumi pretvoreni u svinje, nego samo svjedočenja o susretu s gorostasima odjevenim u crno koji se javljaju u misterioznim okolnostima i na liminalnim mjestima. Ti elementi koje prepoznajemo i kod moguta zrcale se u novoprikupljenim pričama o susretu s mračnjakom, *mothmanom*, železnim i drugim sličnim bićima. Svjestan da su tradicijska vjerovanja fluidna i promjenjiva ovisno o aktualnim psihosocijalnim, kulturnim i političkim stanjima (Fischer 2003: 34), autor u radu pokazuje kako je moguće da je jedno starije vjerovanje s područja Turopolja prošlo nekoliko transformacija uvjetovanih potrebama zajednice i vremena u kojima je nastajalo.

Ključne riječi: mogut, tradicijska vjerovanja, Turopolje, Drago Chloupek

Hrvatski zdravstveni djelatnik Drago Chloupek (1899. – 1963.) većinu je svojeg radnog vijeka posvetio unapređenju higijenskih i zdravstvenih prilika u ruralnim sredinama Hrvatske i Jugoslavije. Kao djelatnik Škole narodnog zdravlja u Zagrebu bio je zadužen za edukaciju i promidžbu te je organizirao brojne higijensko-domaćinske tečajeve u selima diljem zemlje. No, treba istaknuti kako je, među ostalim, u turopoljskom Mraclinu bio i voditeljem prvog sestrinskog centra za patronažu kao i zdravstvene stanice, što će ga približiti ljudima toga kraja.¹

¹ Više o djelovanju i životu Drage Chloupeka vidi u Dugački 1989.

Chloupekov dugogodišnji rad sa stanovnicima ruralnih sredina omogućio mu je da upoznaje dijelove čovjekove kulture koji su samo naoko bili vezani uz higijenu i zdravlje. Tako će ga njegovo znanje o turopoljskoj svakodnevici te zanimanje za porodiljstvo navesti da u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* 1953. godine objavi rad pod nazivom "Mogut". Taj Chloupekov rad može se s jedne strane promatrati kao doprinos razumijevanju komplikacija tijekom trudnoće i poroda jer se u njemu tematizira veza jednog tradicijskog vjerovanja s "neobičnim", čak mističnim rođenjima. S druge strane, rad predstavlja i pojašnjenje čovjekova odnosa prema teškom gospodarskom stanju u Turopolju jer tematizira borbu za plodnost, odnosno nastojanje da se kroz tradicijsko vjerovanje o mogutu objasni razdoblja neimaštine i slabog prinosa. Riječ je o vjerovanju koje je prožimalo mnoge segmente svakodnevice Turopoljaca te ćemo se stoga u ovom radu usredotočiti na samo tradicijsko vjerovanje u nadnaravno biće mogut i pokušati istražiti u kojem se obliku ono može naći danas na području Turopolja.

"CHLOUPEKOV" MOGUT

Na samom početku rada Chloupek naznačuje da je riječ o ostatku starog vjerovanja o kojem se pričanja mogu čuti u turopoljskim selima – u posavskoj nizini kao i Vukmeričkim goricama. No, ističe kako je broj ljudi koji o tome nešto znaju poprilično malen te dodaje da

i ono, što znaju, većinom se čini nepotpuno ili pomiješano s drugim vjerovanjima. Usmena tradicija o mogutu naglo blijedi i nestaje, pismenih podataka o tom vjerovanju nisam našao, i zato je ovaj prikaz prvi pokušaj, da se staro vjerovanje o mogutu zabilježi i sačuva. (Chloupek 1953: 241)

Na ukupno deset stranica rada, uključujući bilješke u kojima navodi lokalitete, imena sugovornika, ali i usporedbe sa sličnim vjerovanjima iz drugih kultura, Chloupek će opisati moguta i njegovo djelovanje temeljem predaja koje je zabilježio.

Mogut se tako rađa dugo nakon porođajnog termina ili od mrtve majke. Otac mu može biti običan čovjek, ali i vrag, odnosno zao duh s kojim žena začne dijete. Čim se rodi mogut može govoriti, budući da je u maternici boravio i do devet godina. Ubrzo napušta selo i odlazi u šumu kako bi branio svoj kraj. Ljudi ga susreću uz put, u sumrak, tvrdeći da je viši od tri metra, u kaputu i sa šeširom. Najčešće se ipak ukazuje svinjarima koji mu pomažu u borbi protiv moguta iz drugih krajeva. Naime, moguti se međusobno bore u olujnim oblacima ili u šumi gdje ih viđaju preobražene u svinje. Bore se kako bi pobjedom svojem selu osigurali prvenstveno dobar urod žirova i plodnost dok će selo poraženog moguta biti suočeno s neimaštinom jer "svaki kraj ima svoje mogute. Ti se moguti među sobom bore i tko nadvlada, *njegova je država rodnejša i plodnejša*" (ibid.: 246). Ipak, moguti od svojih ljudskih pomagača traže da ne pakupe sve žirove, već da ostave dovoljno i za selo poraženog moguta. Seljaci mu se često obraćaju moleći: "I da bi naši moguti bili jakši neg turski" što ukazuje na to da mogut ne simbolizira samo svoje selo/kraj u opoziciji s drugim

već postaje i nacionalnim, pa i vjerskim simbolom u borbi protiv tuđinca. Mogut tako zauzima važno mjesto zaštitnika i donositelja plodnosti kraju kojem pripada. Pokušavajući objasniti porijeklo vjerovanja i značenje riječi mogut, Chloupek navodi podatke iz Oborova, na desnoj obali Save, prema kojima riječ *muget* označuje abortirani i deformirani ljudski embrij. Chloupek će tu komplikaciju tijekom trudnoće medicinski objasniti u bilješci, ali se daljnjom etimologijom tog termina neće baviti. Dodatno, u radu će navesti da su mu stariji sugovornici u Lukavcu na pitanje u mogutu istakli kako ne poznaju to vjerovanje, ali misle da bi se moglo povezati s pozojem – zmajem koji dolazi u crnim oblacima iz susjedne Posavine i svojim repom obara drveće i kuće. U susjednom posavskom kraju mogut može biti i vodeni zmaj koji razorno djeluje na sela uzrokujući poplavu. Vjerovanje u bića koja razaraju Chloupek će pred kraj rada vidjeti i u pogibaocima, odnosno dušama prerano umrlih osoba koje obitavaju u građnim oblacima te nanose štetu. Protiv njih se na istoku, u Mačvi, bore vračevi veterinjaci koji nakon sukoba moraju obamrli ležati i do nedjelju dana. Kratko spominje mogućnost da je karakteristike moguta moguće povezati i s drugim sličnim vjerovanjima u našim krajevima navodeći još višćune i vilenjake. Ipak, zaključit će da ta bića, iako slična mogutu, razlikuje to što se jedino kod moguta spominje da su “uvijek poslije boga” (ibid.: 248). Na samom kraju ponoviti će svoje impresije da tih vjerovanja ima sve manje i da je u svojem cjelokupnom radu naišao na tek malobrojne fragmente temeljem kojih je pokušao rekonstruirati vjerovanje u mogute.

PROMJENE U TRADICIJSKIM VJEROVANJIMA

Budući da se vjerovanja djelomično odražavaju u pričama i predajama (Dégh i Vázsonyi 2018: 347; usp. Fischer 2003: 29), Chloupekove uvodne i završne napomene o tome kako nestaju stara vjerovanja treba shvatiti kako zapravo nestaju stare priče i predaje. O tom “nestanku” govorio je još hrvatski povjesničar, književnik i političar Ivan Kukuljević Sakcinski sredinom 19. stoljeća. Naime, Kukuljević će pred kraj svojeg kraćeg rada posvećenog vilama istaknuti kako se takva bića sve manje nalaze u pričama ruralnih sredina (Kukuljević 1851: 100). Više od stoljeća kasnije hrvatska će folkloristica Maja Bošković-Stulli svoja istraživanja posvetiti pričama i predajama o raznovrsnim nadnaravnim bićima, ali će slično kao i Kukuljević napomenuti da su takve priče i predaje sve rjeđe te da su nešto što pripada minulim vremenima, a što se donedavno moglo naći na terenu (Bošković-Stulli 1991: 125). U iščezavanje takvih predaja i sam sam se više puta uvjerio u proteklih petnaestak godina tijekom vlastitih terenskih istraživanja ruralnih sredina Hrvatske u kojima je bilo zamjetno da sve manji broj grupa i pojedinaca zna ili uopće želi pričati o vilama, vješticama, vukodlacima i drugim sličnim bićima. Tijekom terenskog istraživanja koje sam 2014. godine provodio sa svojim studentima na Žumberku sugovornici su često isticali da danas, na početku 21. stoljeća, nema više “primitivnih” priča i vjerovanja u nadnaravna bića jer da u njihovim selima postoje škole, crkva, asfaltirana cesta, telefon i struja zbog čega je nestalo “praznovjerja” koja su nas zanimala (v. Fijala 2017; Žagi 2017). Isto tako,

tijekom istraživanja tradicijskih vjerovanja i predaja o nadnaravnim bićima koja sam u više navrata provodio od 2003. do 2008. godine u unutrašnjosti Dalmacije i Istre zabilježio sam mnoge primjere o vješticama, mòrama,² vilama i vukodlacima (Šešo 2016). No, u razgovorima sa sugovornicima primijetio sam da se često u njihovu pričanju javlja potreba za pojašnjenjem da takvih vjerovanja i predaja danas ima sve manje ili ih gotovo uopće nema jer su danas dobili znanstvena objašnjenja za stvari i pojave koje su im u prošlosti "objašnjavala" nadnaravna bića. Tako su neki od sugovornika tumačili da danas nema više predaja o vrimenjacima, osobama s nadnaravnom sposobnošću predviđanja vremena, jer postoje školovani prognostičari. Bića poput krsnika,³ koji su prema predajama mogli liječiti ljude, nadomjestio je odlazak liječniku, a predaje o macićima,⁴ patuljcima s crvenom kapicom koja donosi bogatstvo onome koji im je uspije oteti, zamijenjena je igranjem igara na sreću. Prema nekim sugovornicima, predaje o dignutim mrtvacima poput vukodlaka nestaju jer je u selo došla električna energija i rasvjeta koja je pridonijela i nestanku straha od tih mračnih bića (Šešo 2016: 265–266). No, iako je još od doba Kukuljevića zamjetan trend nestajanja priča i predaja o nadnaravnim bićima, one zapravo ne nestaju, već nestaje njihov izvorni habitus, odnosno ruralne sredine u kojima je s jedne strane sve manji broj stanovnika, a s druge sve veći tehnološki i infrastrukturni razvoj koji mijenja kronotop u kojem smo tradicionalno tražili i bilježili predaje i vjerovanja. Predaje i vjerovanja u nadnaravna bića ne nestaju, nego se i oni mijenjaju, transformiraju i nadomješčuju drugim oblicima kojima čovjek iskazuje svoj interes za njih.

POTICAJI ZA NOVO ISTRAŽIVANJE

Navedena transformacijska dinamika i fluidnost tradicijskih vjerovanja navela me na novo istraživanje vjerovanja u mogute koja je prije više od pola stoljeća skicirao Chloupek. No, želja da saznam u kojem obliku ta vjerovanja danas postoje, ako uopće i postoje, nije proistekla samo iz premise da se ona transformiraju već i zbog toga što je riječ o naoko jedinstvenom vjerovanju koje nije zabilježeno nigdje osim u Chloupekovu kratkom radu. Naime, sam je Chloupek na početku rada istakao da pisane podatke o tom vjerovanju nije mogao naći te da je ono nepotpuno i pomiješano s drugim vjerovanjima. Te dvije tvrdnje već su same po sebi dovoljne da se pokuša istražiti pozadina toga vjerovanja. No, krenimo redom.

² Prema hrvatskim, ali i mnogim europskim predajama, mòra je demonsko biće koje noću napada čovjeka crpeći mu životnu esenciju. Više o mòri vidi u Marjanić 1999; Šešo 2016: 58–72; Rudan 2016: 241–262.

³ Krsnik je u hrvatskim predajama osoba/biće s nadnaravnim moćima kojima pomaže svojoj zajednici u borbi protiv zlih sila i životnih nedaća. Više o krsniku vidi u Bošković-Stulli 1959: 224–238, 1975: 205–227, 2005; Šešo 2002/2003; Vinšćak 2005; Rudan 2016: 166–212.

⁴ Macić je u hrvatskim predajama demonsko biće patuljastog rasta koje čovjeku pomaže ili mu čini štetu svojim nadnaravnim moćima. Više o maciću vidi u Lozica 2002.

Gdje je Chloupek tražio zapise o mogutima, ne možemo pouzdano znati. Djela o povijesti Turopolja iz razdoblja u kojem je djelovao Chloupek vrlo su skromna, pogotovo kada je riječ o tradicijskim vjerovanjima i predajama. No, svakako treba spomenuti rad *Progon vještica u Turopolju: kulturno-historijski prikaz hrvatskog povjesničara i arhivista Emilija Laszowskog* iz 1914. godine. Naime, preklapanje vjerovanja u vještice s vjerovanjima u bića koja se za plodnost svojeg kraja bore sa sličnim bićima drugih predjela bilo je zastupljeno u novovjekovnim progonima vještica.⁵ Tako su osobe/bića za koje se vjerovalo da mogu štiti svoju zajednicu nadnaravnim sposobnostima bile u konačnici smatrane samim vješticama i čarobnjacima te su završavale na optuženičkoj klupi, pa i na stratištu. No, u kratkom radu Emilija Laszowskog ne nalazimo prisutnost moguta u turopoljskim sudskim procesima. Nudi se tek pregled legislative vezane uz progone te turopoljski slučajevi gdje su žene optuživane za “uobičajene” vještice maleficije poput izazivanja bolesti i smrti sumješšana i stoke. Ipak, u slučaju Barbare Vagičak iz Lukavca, protiv koje je optužnica podignuta 23. ožujka 1734. godine, saznajemo kako je vješticom “postala” dok je “tjerala krmke”. Tada joj je došao vrug govoreći da pođe s njim jer će joj “biti lijepo”. Pratio ju je njezinoj kući “mašući pred njom ognjem” te ju je iste večeri “zapečatio”, a ona mu je prisegla na vjernost. Bio je lijep i mlad, nosio je “nemšku opravu i škrikljak” te je rekao da se zove “Janjuš”. S njom je živio dok joj u kući nije bilo muža. Ona mu je davala staru suprugu odjeću iz koje je on radio “tuču i soliku”, a Barbaru je nosio nebom na bijelom konju sve do “gore Medvednice” (Laszowski 1914: 12). Ovaj zapis sa suđenja Barbari Vagičak može se protumačiti na više načina. Danas bi nekog, poput primjerice autora ovog rada, mogao navesti na razmišljanje kako je riječ o zavodjenju seoske svinjarice od strane mladog, dotjeranog gospodina (ili vojnika) koji je iskoristio odsustvo njezina muža kako bi je “zapečatio”. No, turopoljskim je sucima sve navedeno bilo dovoljno da Barbaru, s još nekoliko žena koje su tih dana bile optužene za vještice, osudi na smrt odrubljivanjem glave i spaljivanjem (ibid.: 15). Ovdje se ipak želim kratko zadržati na određenim elementima koji se spominju u zapisniku sa suđenja koji u fragmentima donosi Laszowski. Iako danas ne možemo sa sigurnošću znati koje su riječi u zapisnik ušle na temelju dobrovoljnih ili pak prisilnih Barbarinih izjava, a koje iz pera možebitno pristranog zapisničara, neki od navoda podsjećaju na susret s Chloupekovim mogutom. Naime, rečena Barbara susrela je mladog Januša dok je “ganjala krmke”, upravo kada i svinjari susreću moguta prema Chloupekovim zapisima. Bio je odjeven u “nemšku opravu i škrikljak”, slično kao što je bio obučen mogut u izjavama seljaka više od dva stoljeća kasnije. Mogao je letjeti nebom, stvarati tuču i soliku jednako kao što to rade neprijateljski moguti.

Je li Barbara zapravo susrela moguta, ne možemo pouzdano znati. Teško da “pouzdana” možemo znati i to da je srela vruga pod imenom Janjuš. No, ono na što ovdje želim ukazati

⁵ Ovim problemom bavi se iscrpna studija talijanskog povjesničara Carla Ginzburga, koji pokazuje kako su *benandanti* – oni koji čine dobro boreći se protiv vještica – sami bili procesuirani za maleficij (Ginzburg 1983 [1966]). Hrvatski etnolog Zoran Čiča uputio je na sličan scenarij vezano uz vjerovanja u južnodalmatinske vilenice – narodne vidarice za koje se smatralo da su svoja znanja i moći dobile od vila zbog čega su bile poistovjećene s vješticama tijekom novovjekovnih progona (Čiča 2002).

jest da se u Barbarinu iskazu, odnosno zapisniku sa suđenja tijekom sudskog procesa, naziru neki elementi kojim se žena/vještica povezuje s vragom, a taj isti vrag, podsjetimo samo na uvodni dio Chloupekova teksta, može biti i mogutovim ocem (Chloupek 1953: 241). Isto tako, neki od elemenata koji se na suđenju Barbari povezuju s vragom više od dva stoljeća kasnije povezivat će se s mogutima koje se tada susreće po turopoljskim selima. Stoga se nameće mogućom paralela mogut – vrag. Ostaje jedino razriješiti pitanje je li vjerovanje u mogute postojalo prije progona vještica te je posredstvom svjedočenja puka i iskazima okrivljenika ušlo u istražni postupak ili je demonološki, teološki diskurs o vragu kroz sudske procese formirao daljnja vjerovanja i stvaranje predaja o mogutima. Kulturni povjesničari pokazali su da su se u europskom novom vijeku oba procesa odigravala usporedno.⁶ Prezahitjevno da bi se u ovom kratkom radu time mogli dalje baviti. To nam, uostalom, nije ni cilj, već nastojimo ukazati na moguće transformacije kojima je vjerovanje u mogute protkano. Tako zasad možemo ukazati na to da je jedno vjerovanje, koje je prethodilo novovjekovnim inkvizicijskim procesima, možebitno preoblikovano u kršćansko vjerovanje o djelovanju vraga. Chloupek stoga nije ni mogao pronaći pisane tragove o mogutima jer, i da ih je bilo više, bili bi vjerojatno kontaminirani demonološkim diskursom o vragu kao u slučaju sa suđenja nesretnoj Barbari Vagiček. Ipak, i dalje zbunjuje nepostojanje zabilježenih predaja o mogutu prije, ali i nakon Chloupekovih istraživanja. Naime, mnogi etnolozi i folkloristi koji su istraživali tradicijska vjerovanja i predaje nakon Chloupeka nisu ponudili rezultate vlastitih istraživanja niti su se dalje bavili problemom vjerovanja u mogute, već su se u svojim radovima samo referirali na jedini postojeći tekst o mogutima – onaj Chloupekov. Ovdje u prvom redu mislim na folkloristkinju Maju Bošković-Stulli, koja u tri svoje zbirke spominje paralele moguta s istarskim krsnicima i sličnim likovima iz tradicijske kulture navodeći tek da je, u slučaju moguta, riječ o tradiciji rasprostranjenoj po sjeverozapadnoj Hrvatskoj (Bošković-Stulli 1975: 213, usp. 1959: 232, 2005: 151) što možemo smatrati pretjeranim jer osim Chloupekova teksta o mogutima, koji ga smješta samo na prostor Turopolja i dijelom obližnje zapadne Posavine, ne postoje drugi tekstovi ili građa koja bi ukazivala da je to vjerovanje rasprostranjeno i drugdje u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. No, Bošković-Stulli u svojem se radnom vijeku usmjerila na istraživanje predaja Istre i Dalmacije i, koliko mi je poznato, u Turopolju nije provodila

⁶ U izrazito kompleksnim novovjekovnim procesima optuživanja osoba za vještičarenje i čarobnjaštvo prisutna je uzajamno-posljedična veza između demonološkog, teološkog diskursa i tradicijskih vjerovanja puka. Do procesa dolazi pritiskom “odozgo”, odnosno od crkvenih skolastika i demonologa koji su još od 13. stoljeća tražili odgovore za “postojanje” vještica i čarobnjaka u puku. Vještice su proglašene sljedbenicama đavla kojem je sam Bog dao dopuštenje da putem svojih nadnaravnih moći (kojima, među ostalim, djeluje i kroz nesmirene duše poput vukodlaka) uzrokuje fizičke i psihičke patnje ljudi (Behringer 2006: 717). Tako je kršćanstvo zapravo potvrdilo postojanje vještica, vukodlaka i drugih nadnaravnih bića, koja su se na taj način još više ukorijenila u narodu, ali je i sebe istaknulo kao istinskog i jedinog borca protiv postojanja i djelovanja nadnaravnih bića. Time se “zakomplicirala” situacija oko vjerovanja u nadnaravna bića i odnosa Crkve prema njima. Želeći iskorijeniti “poganska” vjerovanja koja su u nesuglasju s kršćanstvom, Crkva je zapravo naglasila njihovo postojanje. Tako je otvoren prostor da se diskurs o vještičarenju i čarobnjaštvu dodatno oblikuje i “odozdo”, odnosno od strane samog puka koji tradicijska vjerovanja i “magijske” radnje prisutne u vlastitoj ruralnoj zajednici tumači kao djelovanje vraga te ih prijavljuje nadležnim tijelima čime se pak dodatno utječe na demonološki, teološki diskurs. Više o tome vidi u Macfarlane 1970; Thomas 1971; Klaniczay 1990; Ginzburg 1991; Briggs 1996, 1998.

terenska istraživanja. No, radovi Maje Bošković-Stulli,⁷ vrsne folkloristkinje, akademkinje i dobitnice Herderove nagrade, predstavljali su *kanon* drugim domaćim, ali prvenstveno stranim istraživačima koji su se referirali na tradicijska vjerovanja i predaje Hrvatske i regije kako bi ih uspoređivali sa sličnim vjerovanjima svoje zemlje.⁸ Tako je posredstvom Bošković-Stulli Chloupekov mogut predstavljen drugim istraživačima. Nažalost, istraživanja samih vjerovanja i predaja o mogutu izostala su u vremenu koje je uslijedilo te ovim radom nastojim popuniti i te praznine.

U POTRAZI ZA MOGUTOM: STARI TEREN, NOVO ISTRAŽIVANJE

U jesen 2021. godine uputio sam se na terensko istraživanje u Turopolje s dvije studentice te Nikolom Pejacom, poznavateljem lokalne povijesti i tradicijskih vjerovanja.⁹ Istraživanje je poduzeto u tri navrata i bilo je prvenstveno usmjereno na istraživanje lokaliteta koji se spominju i u Chloupekovu tekstu.¹⁰ Zahvaljujući *insideru* Nikoli Pejaku, koji nas je uputio na adekvatne sugovornike i koji je bio prisutan tijekom svih razgovora, vrlo brzo smo mogli otvoriti temu koja nas je zanimala – jesu li sugovornici čuli za moguta i, ako jesu, što o tom vjerovanju znaju. Dodatno, ako sugovornici nisu čuli za moguta, zanimalo nas je što znaju o sličnim vjerovanjima.

Rezultate naše potrage za mogutom sažet ću: gotovo nitko od sugovornika nije čuo za vjerovanja u mogute, niti o njima nešto zna. Vjerovanja o mogutu poznata su jedino Nikoli Pejaku i to posredstvom Chloupekova rada. Za moguta je čuo i Pejakov prijatelj S6¹¹ koji

⁷ Više o životu, djelovanju i bibliografiji Maje Bošković-Stulli vidi na <https://www.ief.hr/znanstvenici/zasluzni-znanstvenici-ibivsi-djelatnici/maja-boskovic/>.

⁸ Ovdje prvenstveno mislim na mađarske povjesničare i folkloriste koji su hrvatska tradicijska vjerovanja u krsnike, višćune, nagromante i mogute uspoređivali s mađarskim *táltosima* pri čemu su se prvenstveno referirali na radove Bošković-Stulli (v. Pócs 1995, 1999: 168, 2016: 183; Klaniczay 2006).

⁹ Terenska istraživanja provedena su u sklopu predmeta *Mitska bića tradicijskih vjerovanja* koji predajem na Hrvatskom katoličkom sveučilištu u Zagrebu. Sva tri terenska istraživanja proveo sam uz pomoć Nikole Pejaka, vrsnog poznavatelja lokalne povijesti i tradicijske kulture. Pejak već šest godina vodi vlastitu nevladinu udrugu *Mogut – druga za očuvanje kulturne baštine*. Skuplja tradicijska vjerovanja, običaje i elemente svakodnevnog života Turopoljaca iz prošlosti i sadašnjosti. Gospodinu Pejaku od srca zahvaljujem na ukazanoj pomoći; pronalasku sugovornika, brojnim informacijama i pojašnjenjima o lokalnoj kulturi te nadasve znanju o tradicijskim vjerovanjima koje je samostalno skupio na terenu u proteklih šest godina. Tijekom drugog i trećeg terenskog istraživanja sudjelovale su studentice Helena Kuharić i Lana Peška s Odjela za sociologiju Hrvatskog katoličkog sveučilišta u Zagrebu. Studentice Kuharić i Peška provodile su polustrukturirane intervjue sa sugovornicima te su snimljenu građu transkribirale. Na tom predanom i zahtjevnom radu iznimno im zahvaljujem.

¹⁰ Intervjue smo proveli s ukupno 12 sugovornika u mjestima Lukavec, Dubranec, Mraclin, Kuće, Novo Čiče, Buševac i Ribnica. Dodatno, velik broj informacija dobili smo i od Nikole Pejaka, koji je tijekom proteklih šest godina proveo brojne intervjue sa sugovornicima u Turopolju te ih je s nama nesebično podijelio.

¹¹ Kako bi se sačuvao identitet sugovornika u radu se neće navoditi njihova imena, već samo oznake S (sugovornik) i broj kojim je povezan s prikupljenom građom. Iz istog se razloga neće navoditi ni točni lokaliteti na kojima je proveden razgovor. Imena sugovornika, lokaliteti i transkripti intervjua čuvaju se u privatnoj arhivi autora.

je tvrdio da zna gdje je posljednji put viđen mogut. Prema njegovim riječima, moguta su posljednji put vidjeli svinjari 1950-ih kod *Izvora života* u šumi između Gustelnice i Čakanca.

Slika 1. *Izvor života* u šumi između Gustelnice i Čakanca u Turopolju. Kod izvora je navodno zadnji put viđen mogut 1950-ih. Na slici Nikola Pejak, Helena Kuharić Lana Peška. Snimio Luka Šešo, 9. listopada 2021.

Tamo su susreli čovjeka odjevenog u crno i sa šešikom na glavi koji ih je uputio prema mjestu gdje će naći žirove. S njim iz straha nisu dalje komunicirali te se osim navedenog nije dogodilo ništa značajnije. Je li to zaista bio mogut, ne možemo znati. Naime, S6 za taj je "kontakt" čuo od svojih sumještana. Nije mogao potvrditi da je čuo kako se čovjeka odjevenog u crno i sa šešikom nazivalo mogutom. Da je to bio mogut zaključio je sam S6 koji se 1950-ih još nije ni rodio. Međutim, susret svinjara s crnim čovjekom koji je nosio šešir za njega je predstavljao susret s mogutom jer, kako ističe, mogut se upravo tako opisuje (u Chloupekovu tekstu). Drugim riječima, zadnji "susret" s mogutom dogodio se 1950-ih, iako pouzdano ne možemo znati da je zaista riječ o mogutu kako ga je opisao Chloupek, već samo o čovjeku odjevenom u crno i sa šešikom na glavi koji zna gdje su žirovi.

Da su ljudi po Turopolju znali viđati misterioznog gorostasnog čovjeka odjevenog u crno i sa šešikom na glavi, potvrdio je i Nikola Pejak na temelju vlastitih terenskih istraživanja:

Radi se o biću, tri metra i viši. Ima veliki šešir sa obodom, ima bradu, kaput, obično se kreće noću ili u sumrak i ima torbu na leđima. [...] Jedna kazivačica podijelila je svoje viđenje bića koje se spominje i u svjedočanstvima drugih ljudi turopoljskog kraja, biće istog opisa, koji ima dugi kaput, torbu na leđima kojeg je vidjela jednom prilikom. [...] Prekoračio je preko štale i to kažu da je mračnjak. On neće nikome ništa, ali ga ne smiješ dirat. Postoji i druga verzija, ljudi plaše djecu sa mračnjakom pa se ne smije odjeća, pogotovo dječja odjeća, ostavljat vani da ne bi to mračnjak uzeli ili coprnica. Postoji i ta

druga verzija mračnjaka gdje on nije to, ajmo reć, biće, nego je nekakav duh ili zloduh koji iz nekog razloga napada ljude, želi im zlo. (NP)

Prema Pejakovim riječima, u Turopolju postoji više opisa viđenja bića kojeg se naziva mračnjak. S jedne strane, to je oveći lik odjeven u crno koji prekoračuje kuće, ali ne napada ljude ako ga se ne dira. U drugoj varijanti mračnjakom se naziva svojevrsni zloduh kojim se plaše djeca jer može napadati ljude želeći im zlo. Takvog turopoljskog mračnjaka možemo usporediti s mrakom o kojem ima više zapisa pa tako o njemu kratko piše i Ivan Milčetić krajem 19. stoljeća referirajući se na vjerovanja otoka Krka:

U Dubašnici na otoku Krku majke straše djecu, ako ne budu dobra, da će ih *bučan* odnijeti. Više nijesam saznao o tom tajanstvenom biću. Poznatiji je *mrak*. To je gorostas, koračajući od drveta do drveta i od krova do krova. Zlo onome te prodje ispod njega. Ako zamahneš silom prema njemu, nestat će ga. Velika je lijenština te obično miruje. Djecu grabi i nosi daleko od kuće. (Milčetić 1896: 227)

Iz navedenih je primjera razvidno da je mračnjak, kojeg spominje Pejak, bliži Milčetićeveu mraku kojim roditelji plaše djecu nego Chloupekovu mogutu koji u prvom redu osigurava plodnost i sigurnost svojoj zajednici. Međutim, ne može se poreći da se i u primjerima o mračnjaku/mraku kao i u primjerima o mogutu spominje susret s misterioznim bićem, povezanim s tamom, bilo svojim noćnim djelovanjem bilo odjećom.

Da su vjerovanja u postojanje mračnjaka aktualna u Turopolju, potvrdio nam je S2 posvjedočivši o svojem susretu sa sličnim bićem od prije petnaestak godina. Ne znajući za termin mračnjak, S2 je “svoje” biće u razgovoru nazivao *mothman* (čovjek noćni leptir) prema filmu *The Mothman Prophecies*¹² iz 2002. godine. Istaknuo je sljedeće:

Obučen ti je ko naši franjevci recimo, u crno. Ja sam ti tu pogledal van i on je stajal ispod svjetla i ja kažem ženi da ga dođe pogledati. Drugi ili treći dan sam ja išel na probu folkloru i tu sam ti ja izašel van s biciklom [...] i tu je on stajal na trotoaru prema cesti i to sam ja skužil da je to taj. I ja na cestu, tu prek puta grabe i gledam ga ispod kapuljače da bi mu nešto skužio. U tom trenutku frajer je prek grabe onak, ko da lebdi krenul prema meni. [...] Na par mjesta on je bio isti, ista pojava. [...] Ja sam baš išel za tim da vidim facu, on je bil onak malo pognut, ali je bilo svjetlo gore, ispod svjetla je stajal, ja sam baš išel vidjeti, mora bit oči, nešto... al makaki, nema šanse. Nikome nisam štel niš pričati [...] i nakon godinu dana sam ja pročitao, tu baš piše na *Večernjem listu*, tek kad je to izašlo onda sam ja to rekel ostalim u familiji. (S2)

Susret s *mothmanom* kojeg je opisao S2 uvelike podsjeća na već opisanog mračnjaka osim što izostaje gorostasnost, ali se javlja element levitiranja koji s druge strane podsjeća na mogutovu moć letenja uz pomoć koje se bori u oblacima. Također je naglašeno da lice tog bića/osobe nije moguće vidjeti što se, doduše, ne navodi u drugim primjerima, ali u njima izostaje spomen ljudskog lica čime se stvara dojam da nije riječ o običnom čovjeku. S2 svoje “nadnaravno” iskustvo nije nikome otkrivao dok u dnevnim novinama

¹² U Hrvatskoj je naziv filma preveden kao *Mothmanova proročanstva*. Radnja filma prati novinara čija je supruga poginula u prometnoj nesreći nakon što se na putu ukazalo misteriozno biće slično noćnom leptiru.

nije naišao na članak koji govori o tome kako su mnogi stanovnici gradića Ljubovije u susjednoj Srbiji vidjeli leteće, misteriozno biće s crnim plaštom koje podsjeća na Batmana, a koje se pojavilo kako bi uhvatilo ratnog zločinca Radovana Karadžića.¹³

Slika 2. Isječak iz *Večernjeg lista* koji čuva S2 kao dokaz da ljudi i drugdje susreću nadnaravna bića u crnom. Snimio Luka Šešo, 13. studenoga 2021.

Ohrabren novinskim člankom sugovornik je svoje iskustvo ispričao ukućanima, koji su mu povjerovali jer je navodno i njegova supruga vidjela nešto slično. To nam je potvrdila uključivši se u razgovor. Istakla je kako je i ona jednom vidjela čovjeka s crnom kapuljačom kako stoji u dvorištu. Bio je zakukuljen i nosio je crni dugi kaput te stožasti šešir ili kapuljaču. Sjeća se da je bila zima te to nije smatrala čudnim. No, nakon što su S2 i njegova supruga svoja iskustva podijelili s rodbinom i poznicima, saznali su da su sličnim pojavama svjedočili i drugi sumještani. Navode slučaj kada je suprugina sestrična vidjela čovjeka pored ceste odjevenog u crno, slično kao i “njihov” *mothman*. U toj epizodi *mothman* je stajao neobično nagnut, a kada je suprugina sestrična autom prošla pored njega, više ga nije vidjela u retrovizoru.

Susret s misterioznom osobom odjevenom u crno i čije se lice ne može vidjeti imao je i S9 kada se vozio u automobilu s trojicom prijatelja u blizini mjesta Lučelnica. Kasno navečer vidjeli su uz cestu ženu odjevenu u crno i s rupcem na glavi. Na ramenu je nosila motiku na kojoj je bio neki svežanj. Kada su se autom približili ženi, nisu joj mogli vidjeti

¹³ Članak je objavljen u *Večernjem listu* 26. kolovoza 2005. godine (v. “Srbija. Leteći Batman u lovu na Karadžića”).

lice. Sugovornik je tvrdio da je mjesec dana nakon toga na istom mjestu i u isti sat njegov susjed vidio tu istu ženu te ističe kako ne zna kako bi sve to objasnio.

Da se u novije vrijeme u Turopolju viđaju misteriozna bića na cesti istaknulo je više sugovornika. Upečatljivim ostaje navodno viđenje železnog, kako ga se naziva u razgovorima. Riječ je o događaju koji se zbio prije desetak godina, a kojemu su svjedočili putnici u autobusu na relaciji Velika Gorica – Kozjača. Prema sugovorniku S10 te također pričanju Nikole Pejaka, koji je za slučaj čuo tijekom nekoliko vlastitih terenskih istraživanja, tijekom noćne vožnje vozač autobusa u retrovizoru je vidio železnog. Prema opisima vozača i putnika, to je bio humanoidni lik koji je trčao za autobusom. Imao je crvene, svjetleće oči. Sustigao je autobus te je po njemu počeo lupati. U jednom trenutku lupanje je prestalo, a vozač je vidio da je železni sada ispred autobusa na cesti. Trčao je unatrag i bio brži od autobusa. Prema S10, vozač je kasnije završio na psihijatrijskom liječenju, a železnog su putnici i kasnije znali viđati uz istu cestu kod groblja u Kušancu. Pejak ističe da su na tom groblju sahranjeni i njemački vojnici iz Drugog svjetskog rata te drži mogućim da je ta činjenica utjecala na “viđenje” železnog.

Teško da možemo tvrditi da navedeni primjeri opisuju moguta. Podudaranja, dakako, postoje. Ljudi susreću biće/osobu odjevenu u crno, često s nekim šešikom ili pokrivalom za glavu. Susreće ga se na liminalnim mjestima poput ceste izvan naselja ili pored groblja, kao što se moguta susretalo u šumi. Ponekad je riječ o gorostasu, ili o biću koje može levitirati, što se može povezati i s nekim od mogutovih osobina. No, mogut o kojem piše Chloupek ima i niz drugih osobina koje se u dosadašnjim primjerima ne navode. Međutim, tijekom terenskog istraživanja sugovornici su neke od njih često prepoznali u pričama o drugim bićima koja se javljaju u Turopolju. Tako su neki na pitanje “postoji li vjerovanje u osobe koje su svojim nadnaravnim sposobnostima mogle pomagati ljudima?” odgovarali da poznaju osobu u obližnjem selu koja je ramlač – onaj koji namješta uganute i slomljene kosti. Posjetili smo i ramlača te smo se uvjerali da nije riječ o “nadnaravnom biću”, nego starijem muškarcu koji, ipak, sam stvara dojam da je njegova sposobnost namještanja kostiju pomalo “nadnaravna”:

Ja vam vjerujem da to dragi Bog dal, jer ja ne mogu nikoga naučit to, to je opis i ne znam kak da vam objasnim. Mene je puno ljudi tražilo da im objasnim, reci šta je to, kak je to, ne mogu vam reč. Ja kad opipam onda znam kaj je, jel iščašeno, jel puklo, jeli su se kosti razdvojile, evo. Jedino na taj način, ja drugačije ne znam nikome objasniti. (S7)

Raspitujući se kod naših sugovornika o mogutu nismo našli konkretne podatke koji bi ukazivali na postojanje vjerovanja u biće koje je prikazao Chloupek. No, slično kao što smo upućeni na ramlača, sugovornici su potaknuti pitanjima o mogutu spominjali susrete s divljim lovcima, odnosno “jagerima i njihovim cuckima”. Ljudi ih susreću duboko u šumi. Ponekad su svi patuljastog rasta, a svoju sposobnost da u lovu uvijek nešto uhvate dobili su od samog vraga, uz pomoć coprnjice (vještice), a u zamjenu za svoju dušu (S1, S9):

Mora na mladu nedjelju, prije zore, otići na raskrižje koje mu coprnjica veli. I ode taj kandidat za divljev lovca na raskrižje i putem sretne starog čovjeka kaj ga je zamolio

da mu neka pomogne i ovaj ga je otkantao. [...] kasnije se uspostavilo da je taj stari bio Božji sluga koji je poslan kako bi ga odvratio od njegove namjere koja će ga upropastiti. Dođe on na to raskrižje, prije zore [...] i imao je pušku koju je primio za cijev i napravio krug oko sebe, magični krug. I stvar je bila u tome da je on u tom krugu morao, od trenutka kada se pojavilo sunce do podneva, je morao stajati, nije smio stati izvan njega niti na rub. Iz sva četiri smjera dolazit će razna zla na njega, a on će morat bit hrabar i trpit to, a kad dođe zlo do kruga, zamišljene linije, ono će nestati. [...] pojavi se sunce i on zapuca iz puške i počnu zla na njega. [...] i tako do podneva. Pet do dvanaest, sam Sotona, na velikoj svinji, na krmači, jaši, krmača je imala crvene oči, kljove, iz nozdrva vatra i ovaj se malo preplaši i zakorači nazad i stane na krug. Ovo nestane i sve se smiri. I u tom trenutku čuje glas negdje s neba “za nedjelju dana si moj”. [...] za nedjelju dana dođe nedjelja, ode ujutro na misu, vrati se, ruča, poslije ručka loše se osjećao i dobi temperaturu, groznicu i... (S1)

Sugovornici su pričali i o divljim ognjima koje su ljudi susretali po putu. Opisivali su ih kao velike, plamteće kugle koje su se kretale u svim smjerovima (S5, S12). Nadnaravne sposobnosti moguta o kojima smo ispitivali sugovornike su poticale da pričaju o vjerovanjima u coprnice (S5, S8, S9, S19), vile (S4, S5), patuljke (S1)¹⁴ te drugim, njima neobjašnjivim događajima, koji su ih prvenstveno strašili i izazivali jezu.

UMJESTO ZAKLJUČKA ILI GDJE JE NESTAO MOGUT?

Provedena nova terenska istraživanja na području Turopolja nisu pokazala postojanje vjerovanja i predaja o mogutu o kojem je prije sedamdeset godina pisao Chloupek. Nalazimo tek blijede fragmente toga lika u pričanjima nekih sugovornika. Ako se mogut spominje pod tim nazivom, to je jedino onda kada je sugovornik upoznat s Chloupekovim tekstom. Drugi sugovornici navode susrete s mračnjakom, *mothmanom*, željeznim i drugim likovima koji s mogutom dijele tek malobrojne osobine. Iako prepoznatljive u liku moguta, one su nedovoljne da bismo mogli tvrditi da je riječ o istom vjerovanju pod drugim nazivima. Međutim, nova pričanja o spomenutim likovima koje su stanovnici Turopolja navodno susretali pokazuju da se “u aktualnom [...] nalazi veza između ovih priča i sadašnjice – one su reakcija na aktualne psihosocijalno, kulturno i političko stanje. Razlike se očituju u civilizacijskim procesima” (Fischer 2003: 34). Drugim riječima, suvremeni sugovornici stvaraju nova vjerovanja i predaje koji se temelje na starim mehanizmima. Tako se u pričama potaknutim istraživanjem moguta spominju autobusi, automobili, retrovizori kao i likovi iz suvremenih filmova i popularne kulture. Vjerovanja i predaje tako su transformirani prema aktualnim životima svojih tvoraca. Uz njihovu pomoć pojedinci mogu izraziti vlastite

¹⁴ Pričanja sugovornika o coprnicama, vilama, patuljcima i sličnim likovima korespondiraju s drugim tradicijskim vjerovanjima u ta bića karakterističnim za sjeverozapadnu Hrvatsku te ih ovom prilikom za potrebe rada neću detaljnije opisivati. Za tradicijska vjerovanja o navedenim bića iz (sjeverozapadne) Hrvatske vidi Bošković-Stulli 1991: 124–159; Krizanec-Beganović 2015; Šešo 2016: 20–86.

tjeskobe i nesigurnosti izazvane novim promjenama u društvu, iskazati vlastite strahove od nepoznatog te naznačiti aspiracije prema ekonomskoj stabilnosti (Valk 2008: 236).

Vjerovanje o mogutu možda (više) ne postoji, ali postoje ljudske potrebe iz kojih su moguti i nastali. Možda je zaista riječ o starom vjerovanju koje je u svojem jasnom obliku postojalo u davnoj prošlosti. No, tijekom novovjekovnih progona vještica čovjekova potreba da detektira vraga, uz pomoć tog starog vjerovanja, stvorila je vraga Janjuša koji je zapečatio sudbinu nesretne Barbare. Današnja potreba da se neobjašnjivo pojasni poznatim kao i čovjekova pripadnost popularnoj kulturi stvorili su iz tog starog vjerovanja likove poput mračnjaka, *mothmana* i železnog. Tim slijedom možemo se zapitati je li tako stvoren i sam Chloupekov mogut. Naime, kao što su novovjekovni i suvremeni Turopoljci imali potrebu na temelju starog vjerovanja stvarati njima aktualne likove, tako su možda stvarali i priču o mogutu. Aktivno djelujući u Turopolju u okviru Škole narodnog zdravlja, Chloupek se usmjerio k ispitivanju i unapređenju ekonomskih i zdravstvenih prilika, prvenstveno onih povezanih s majkom, djetetom i porodom. Je li možda Chloupek svojim aktivnim djelovanjem i interesom među tadašnjim stanovnicima potakao oblikovanje moguta na temelju istog onog starog vjerovanja koje se već stoljećima ne prepoznaje? Mogutom su se tako objašnjavala teška socioekonomska stanja, borba za plodnost, borba za identitet, neobični i specifični porodi koji su ponekad znali rezultirati dolaskom *mugeta* na svijet. Drugim riječima, mogut je predstavljao ono čime se Chloupek bavio tijekom svojeg djelovanja u Turopolju, a što su mu njegovi sugovornici ponudili, kao što su nama naši sugovornici ponudili nešto adekvatno aktualnom stanju – mračnjaka, *mothmana* i železnog. Novi likovi zamijenili su moguta. Ali i vraga Janjuša. I dok se o posljednjem pisalo u nepreglednoj literaturi o europskim progonima vještica, moguta možemo naći tek u jednom radu Drage Chloupeka. Kako je izgledalo ono staro vjerovanje koje se zrcali u svim kasnijima, možda nikada nećemo saznati.

LITERATURA I IZVORI

- Behringer, Wolfgang. 2006. "Malleus maleficarum". U *Encyclopedia of Witchcraft*. Richard M. Golden, ur. Santa Barbara: ABC-Clío, 717–723.
- Bošković-Stulli, Maja. 1959. *Istarske narodne priče*. Zagreb: Institut za narodnu umjetnost.
- Bošković-Stulli, Maja. 1975. *Usmena književnost kao umjetnost riječi*. Zagreb: Mladost.
- Bošković-Stulli, Maja. 1991. *Pjesme, priče, fantastika*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, Zavod za istraživanje folklor.
- Bošković-Stulli, Maja. 2005. "Tragom krsnika i benandantea". U Maja Bošković-Stulli. *Od bugarštica do svakidašnjice*. Zagreb: Konzor, 125–159.
- Briggs, Robin. 1996. *Witches & Neighbors. The Social and Cultural Context of European Witchcraft*. Harmondsworth, Middlesex: Viking.
- Briggs, Robin. 1998. "Many Reasons Why. Witchcraft and the Problem of Multiple Explanations". U *Witchcraft in Early Modern Europe. Studies in Culture and Belief*. Jonathan Barry, ur. Cambridge: Cambridge University Press, 49–63. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511599538.003>

- Chloupek, Drago. 1953. "Mogut". *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 37: 241–250.
- Dugački, Vladimir. 1989. "Chloupek, Drago". *Hrvatski bibliografski leksikon*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3532> (pristup 22. 2. 2022.).
- Čiča, Zoran. 2002. *Vilenica i vilenjak. Sudbina jednog pretkršćanskog kulta u doba progona vještica*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Dégh, Linda i Andrew Vázsonyi. 2018. "Predaja i vjerovanje". U *Predaja. Temelji žanra*. Ljiljanja Marks i Evelina Rudan, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 321–350.
- Fijala, Ivana. 2017. "Tradicijska vjerovanja u nadnaravna bića Langovog Sambora. Stotinu godina kasnije". U *Samobor. Stotinu godina nakon Milana Langa*. Luka Šešo, ur. Zagreb: Matica hrvatska Ogranak Samobor, Hrvatsko katoličko sveučilište, 161–179.
- Fischer, Helmut. 2003. "Stari demoni – novi konteksti. Demonski likovi u suvremenim predajama". *Narodna umjetnost* 40/2: 29–40.
- Ginzburg, Carlo. 1983 [1966]. *The Night Battles. Witchcraft and Agrarian Cults in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Baltimore: Johns Hopkins Press.
- Ginzburg, Carlo. 1991 [1981]. *Ecstasies. Deciphering the Witches' Sabbath*. New York: Penguin Books.
- Klanciczay, Gábor. 1990. *The Uses of Supernatural Power. The Transformation of Popular Religion in Medieval and Early-Modern Europe*. Princeton: Princeton University Press.
- Klanciczay, Gábor. 2006. "Shamanism and Witchcraft". *Magic, Ritual, and Witchcraft* 1/2: 214–221. <https://doi.org/10.1353/mrw.0.0036>
- Križanec-Beganović, Danijela. 2015. *Čarobna družba. Vjerovanja u nadnaravna bića u Podravini*. Zagreb: Etnografski muzej.
- Kukuljević, Ivan. 1851. "Bajoslovlje i crkva". *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku* 1: 86–104.
- Laszowski, Emilij. 1914. *Progon vještica u Turopolju. Kulturno-historijski prikaz*. Zagreb: Kraljevska zemaljska tiskara, Plemenita općina Turopolje.
- Lozica, Ivan. 2002. *Poganska baština*. Zagreb: Golden marketing.
- Macfarlane, Alan. 1970. *Witchcraft in Tudor and Stuart England. A Regional Comparative Study*. London: Routledge, Kegan Paul. <https://doi.org/10.4324/9780203259481>
- Marjanić, Suzana. 1999. "Zaštitna sredstva protiv mōre kao žensko-niktomorfno demona". *Treća* 2/1: 55–71.
- Milčetić, Ivan. 1896. "Mrak i bučan. Otok Krk". *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 1: 227.
- Pócs, Éva. 1995. "Traces of Indo-European Shamanism in South East Europe". U *Folk Belief Today*. Mare Kõiva i Kai Vassiljeva, ur. Tartu: Estonian Academy of Sciences, Institute of the Estonian Language, Estonian Museum of Literature, 366–373.
- Pócs, Éva. 1999. *Between the Living and the Dead*. Budapest: Central European University Press.
- Pócs, Éva. 2016. "The Hungarian *Táltos* and the Shamanism of Pagan Hungarians. Questions and Hypotheses". *Acta Ethnographica Hungarica* 63/1: 149–196. <https://doi.org/10.1556/022.2018.63.1.9>
- Rudan, Evelina. 2016. *Vile s Učke. Žanr, kontekst, izvedba i nadnaravna bića predaja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- "Srbija. Leteći Batman u lovu na Karadžića". 2005. *Večernji list*, 26. kolovoza: 52.
- Šešo, Luka. 2002./2003. "O krsniku. Od tradicijske pojave u predajama do stvarnog iscjelitelja". *Studia Ethnologica Croatica* 14/15: 23–53.
- Šešo, Luka. 2016. *Živjeti s nadnaravnim bićima. Vukodlaci, vile i vješnice hrvatskih tradicijskih vjerovanja*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Valk, Ülo. 2008. "Folk and the Others. Constructing Social Reality in Estonian Legends" U *Estonian Approaches to Cultural Theory. Approaches to Cultural Theory Series*, 4. Valter Lang i Kalevi Kull, ur. Tartu: University of Tartu Press, 222–238.

- Vinšćak, Tomo. 2005. "O štrigama, štrigunima i krsnicima u Istri". *Studia Ethnologica Croatica* 17: 221–235.
- Thomas, Keith. 1991. *Religion and the Decline of Magic*. London: Penguin Books.
- Žagi, Karla. 2017. "Društvene i modernizacijske promjene kao bitni elementi slabljenja pripovijedanja o nadnaravnim bićima". U *Samobor. Stotinu godina nakon Milana Langa*. Luka Šešo, ur. Zagreb: Matica hrvatska Ogranak Samobor, Hrvatsko katoličko sveučilište, 143–159.

IN SEARCH OF A *MOGUT* OR ON THE POSSIBLE TRANSFORMATIONS OF A TRADITIONAL BELIEF

This article explores a popular belief from the Turopolje area in the existence of a supernatural being called *mogut*. Given the scarcity of recent literature on the subject (a single paper on the belief was published by Drago Chloupek in 1953), field research was conducted in Turopolje in the autumn of 2021. The study found no clear beliefs about *moguts* who could fly, fight other *moguts* in the clouds or who transformed into pigs in the forest, but only testimonies of encounters with black-clad large creatures occurring in mysterious circumstances and in liminal places. These elements concerning the *mogut* are reflected in newly collected stories about encounters with the *mračnjak* (dark man), the *mothman*, the *železni* (an iron man) and other similar creatures. Having in mind that popular beliefs are fluid and changeable depending on the current psycho-social, cultural and political conditions (Fischer 2003: 34), it is suggested that it may be possible that an older belief from Turopolje has undergone several transformations based on community needs and the time period.

Keywords: *mogut*, traditional beliefs, Turopolje, Drago Chloupek